

„Had het druk, tot afslovens toe...”

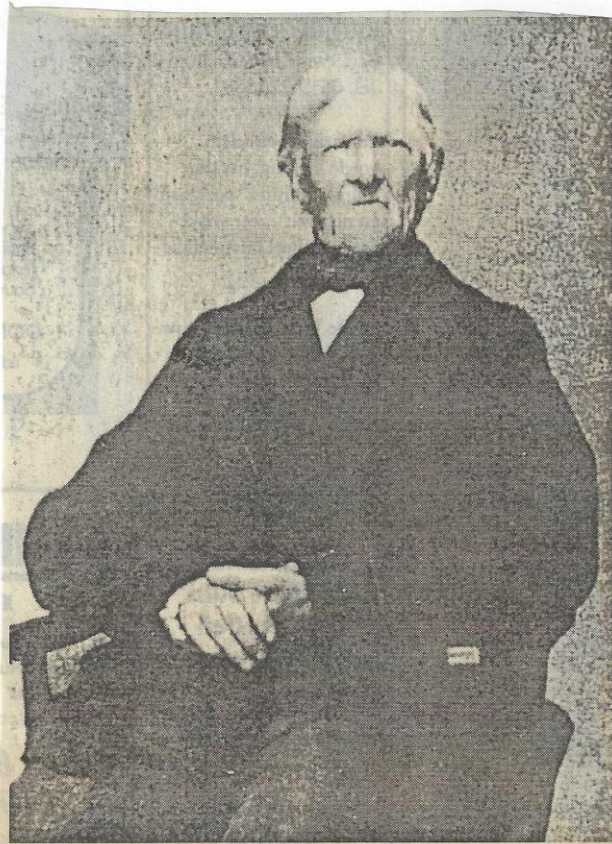
Van schoolmeesters te Surhuisterveen in de 19de eeuw (deel I)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost, secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen

Meerdere generaties hebben in Surhuisterveen les gehad van Bartholomeus Jacobus Schurer, die vroeger maar liefst 51 jaar in dit dorp schoolmeester was. Dit artikel vertelt iets over zijn levensloop en geeft een indruk over het onderwijs in die tijd.

Inleiding

Uit oude archieven kunnen we opmaken dat het schoolonderwijs in Achtkarspelen werd gegeven voor rekening van de Gereformeerde kerk, die in 1816 de naam Nederlands Hervormde kerk kreeg. Sinds de synode te Dordrecht, in 1618-19, was aan deze kerk opgedragen voor het onderwijs aan de jeugd te zorgen. Op vrijwel alle plaatsen is dit dan ook zo gebeurd. Omdat de Staten van de Gewesten voor dit doel subsidie gaven (de kassen van de voormalige kloostergoederen waren er goed voor) waren de meeste kerken wel in staat om dit te betalen. In de loop van de 19de eeuw veranderde dit en werd het een taak van de burgerlijke gemeente, om voor het geven van lager onderwijs te zorgen. Het lezen was het eerste en belangrijkste vak. Daarna volgden de taallessen met spellen en nog eens spellen. Omdat er bijna geen lesmateriaal hiervoor was, gebruikte men het Onze Vader, de Tien Geboden, de Catechismus en later de Bijbel. Wie dit eindelijk onder de knie had, begon met het vak rekenen. Bartjens was op het einde van de 18de eeuw nog de leermeester. De schrijfoefeningen waren intussen steeds doorgaan, zodat er eigenlijk onderwijs werd gegeven in slechts drie vakken. De schoolmeesters die er waren hadden vaak weinig geleerd, maar ook in het begin van de 19de eeuw kwam hier verandering in en moesten er bepaalde akten worden gehaald om les te geven.

Portret van B.J. Schurer op latere leeftijd.

Fratsen, kuren en knepen

Al in het laatst van de 18de eeuw werd er veel geklaagd over het onderwijs, dat sterk was verouderd. Een bezoeker uit het buitenland merkte in 1791 op, dat in het verlichte en beschaafde Nederland een bevolking opgroeide, "volstrekt van vee niet te onderscheiden dan door de menselijke gedaante en het gebruik der spraak". Dat was natuurlijk sterk overdreven, maar er schortte veel aan de volksopvoeding. In de loop van de 19de eeuw kwamen langzamerhand de verbeteringen. Wanneer we ds. Van Duinen in zijn boek 'Ons dorp' mogen geloven, hielden de 'Feansters' zo in de eerste helft van de 19de eeuw er beslist niet van als er op school andere vakken werden geleerd dan lezen, schrijven en rekenen. Ze vonden dit maar 'fratsen, kuren en knepen'.

Op zaterdagavond in de scheerwinkel zou een boer hebben gezegd: "Al die knapheid en geleerdheid is mij niet zoo veel waard. Onze kinder behoeven geen dominee te worden. Als meester ze wat lezen en schrijven en wat rekenen leert voor het schoolgeld, dat wij betalen moeten, dan ben ik al heel wel content en al dat andere tuig mag om mijn part wel achterwege blijven. Onze kinderen moeten boeren worden, zoo als wij ook zijn en ze hoeven ook niet meer te leeren als wij". Een andere klant van de scheerbaas zei ook niet van die 'nieuw-

moodsche' zaken op school te houden: "Dan was 't in onze tijd nog anders. Toen was er nog ontzag en eerbied in de school. Eerst op het a b plankje, dan in het boek met den haan, dan in 't geloof en eindelijk in de courant en het Testament. Zoo ging alles geregeld en ordelijk". Verder wordt er verhaald dat de nieuwe onderwijzer in het dorp het volgende aan een vriend schreef: "Muziek is bij onze goede boeren onafscheidelijk van eene herberg met al hare zonden. Eene viool op school had mij gewis de helft mijner leerlingen gekost". Deze meester bespeelde ook een fluit en dat kon in de ogen van de dorpelingen er op door, want dit muziekinstrument werd in psalm 150 genoemd.

Bartholomeus Jacobus Schurer

In de maand juli van het jaar 1812 werd hij benoemd tot schoolmeester in Surhuisterveen. Schurer heeft een levensbeschrijving nagelaten, zodat we nog veel over zijn werk en leven kunnen nalezin. Hij woonde bij zijn sollicitatie in Makkinga en was toen nog maar 20 jaar. Over zijn sollicitatiebezoek en zijn benoeming in Surhuisterveen schreef hij het volgende: "In 1812 hoorde ik, dat er in Surhuisterveen en te Surhuizum een vacature was. Met een kameraad ging ik 's morgens twee uur op pad om tegen elf uur te Surhuisterveen te zijn. We verwoegden ons bij den Maire Bonhomme te Surhuizum en den adjunct-maire Van der Schors en de gemeenteraadsleden H.E. Buma, A.R. Poelstra, J.B. Hulshoff en S.W. Zuidema in wier bijzijn we 2 juni 1812 te Surhuizum ons examen aflegden voor den schoolopziener Beekhuis". Bij zijn thuiskomst in Makkinga, dacht de jongeman dit examen slecht te hebben gemaakt en vertelde aan zijn ouders dat hij de benoeming wel niet zou krijgen. Wat hierna gebeurde, werd als volgt beschreven: "Nog dienzelfden voormiddag in den tuin werkende, zeide een zekere buurman tot mij: "Barth's! Hebt gij het op het examen wat laten liggen? Ik hoor Nieuwveen of Oosting (de andere sollicitanten) maken groot kans". Hierop antwoordde ik, één moet de minste wezen, maar het spijt mij niet dat ik er geweest ben. Des namiddags met knecht (Schurer zijn vader was boer) en oudsten broeder bijna een half uur van huis te plagensteken zijnde, dacht ik na over mijne mislukking. Alzoo mijmerende en ongehumeerd, komt een jonger broeder mij te huis halen en zegt (achter den adem geloopt) "Er zijn twee mannen van Surhuisterveen! daar zijt gij beroepen". Een bericht dat ik niet konde noch durfde geloven, was evenmin verblijd als vader Jakob, toen hij voor het eerst hoorde dat Jozef leefde, vroeg al wat hebben zij gezegd? Maar ik bleef twijfelen en hopen tot dat ik de Heeren Hulshoff en Zuidema zag. Nu was het Halleluja! Dank zij den Heer!" De heren gemeenteraadsleden zullen de afstand Surhuisterveen - Makkinga

wel niet te voet hebben afgelegd, zoals Bart Schurer en zijn kameraad, die er zeven uur over hadden gedaan. We kunnen wel aannemen dat de edelachtbaren met een rijtuig kwamen.

"Een zwaarwichtig beroep"

"Zo vertrok ik op Zaterdag den 28 Junij 1812 naar Surhuisterveen en aanvaardde op Maandag den 30sten Junij het zwaarwichtig beroep als onderwijzer der jeugd. Zwaarwichtig toch! Gewoon in eene school waarin zich meestens 30 leerlingen bevonden, had ik te Surhuisterveen plus minus 90 des winters 120 en ruim 50 op de avondschool, waaronder sommige van mijne jaren waren en had het druk (tot afslovens toe). Met zorg ging ik eerst naar de school, vrezende dat het niet wel zoude gaan, ook was ik maar even 20 jaren".

Onder welke omstandigheden werd er destijds in Surhuisterveen les gegeven? We zullen weer de schrijver het woord geven. "In de eerste jaren had ik een school, welke geen 6 el lengte en breedte had. Haar inhoud bestond uit vele losse banken en bankjes, een paar schrijfbordjes en leer-tafels. Ook daar bevond zich de vuursteek in het midden. De brandstof was turf en werd elken dag door de leerlingen meegebracht. Door het toenemen van het aantal scholieren kreeg ik in 1820 een nieuwe school". Het aantal leerlingen was over de 100 gestegen en nog altijd stond meester Schurer er alleen voor, al liet hij zich in de winter bijstaan door een jonge man, t.w. Simon Huisman, die daarvoor een gulden per week kreeg. Dit bedrag moest Schurer uit eigen zak betalen. Eerst in 1826 schijnt hij van gemeentewege bijstand hebben gekregen. Scholen met meer dan 70 leerlingen mochten een ondermeester aanstellen. Zijn zoon Jacobus kreeg deze functie voor f 50,- per jaar en bleef 13 jaar aan de school verbonden. De 14-jarige dochter werd in 1839 zijn schoolhulp en ook vielen Hendrik Kuipers en een andere zoon Teunis dan wel eens in. Vanaf 1845 kwamen er hulponderwijzers, die vaak spoedig weer vertrokken en niet altijd werden de vacatures op tijd vervuld. Dan hielp meester Schurer zichzelf maar weer. Jongens, die dan wel eens voor de klas stonden, waren: Nicolaas Hulshoff, Djoerd Schuilinga en Bart Wietzema. Hoewel de school in 1844 opnieuw was verbouwd en er een onderwijzerswoning was gekomen, was het nog steeds een school met één lokaal. Om daarin les te geven zal zeker niet zijn meegevallen. Doordat er in 1852 een school op de heide van Surhuisterveen kwam, daalde het aantal leerlingen in het dorp en kwam er meer ruimte.

Meester Schurer als organist en voorzanger

In de eigen levensbeschrijving van de onderwijzer kunnen we niets vinden over deze nevenfuncties. De hervormde predikant ds. T. van Duinen, die van 1841-1847 in Surhuisterveen stond, vertelt ons hierover in zijn boek 'Ons dorp', geschreven onder de schuilnaam Fhineus. Zijn ervaringen met een aantal inwoners van Surhuisterveen worden in dit boek beschreven. De manier waarop hij dit doet komt wat overdreven over. Of alle feiten kloppen valt te betwijfelen, maar desniettemin is het gemakkelijk om te lezen. We kunnen iets proeven van de sfeer in de tijd van nu, ruim anderhalve eeuw geleden. Hoewel ds. Van Duinen nergens namen noemt, valt aan te nemen

dat de schoolmeester B.J. Schurer wordt bedoeld. Het was algemeen bekend dat de dominee en schoolmeester in Surhuisterveen niet bepaald dikke vrienden waren. Dit komt dan ook duidelijk naar voren in de wijze waarop het voorlezen en het orgelspelen in de kerk ons wordt verteld. We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat de predikant zich hieraan heeft geërgerd. De schrijver van het boek wordt nu aan het woord gelaten.

"Rabbelen, dreunen, galmen en stamelen"

"Binnen het doophek treedt ook iedereen zondag met achtbare schreden onze meester, in zijn staatsiepak gedost, klimt er achter den lessenaar, om de godsdienst-oefening met het voorlezen van een gedeelte uit de Heilige Schrift te beginnen. Ondertusschen, de gemeente denkt, dat zij eerst begint als dominee begint. Naar dat voorlezen luistert niemand. En wie zoude van zulks lezen ook iets begrijpen? Meester beschouwt commaas en punten zeker als alleen tot schoolzaken behoorende. Daar ontgaat hem niet één, hier ontgaan ze hem alle. Het lezen wordt rabbelen, dreunen, galmen en stamelen. Ach! dat in dezen eene algemeene verbetering plaats had, gelijk die hier en daar wordt opgemerkt. Dat de voorlezers in de kerk toch de moeite nemen, om vooraf in huis na te zien, wat zij lezen zullen en den zin er van trachten te ontdekken. Zooals het nu is, is het mij althans eene ware verademing, wanneer meester ophoudt en dominee begint".

"Een kruk"

"Er is meer in onze kerk, wat verbetering behoeft. Vooral bedoel ik het spelen op het orgel, waar meester zich, na het voorlezen, met snelle schreden henen spoedt. Onze kerk bezit een uitmuntend orgel, maar ook hier geldt: Het orgel was een meesterstuk. Maar de organist, ach was een kruk.

Uit die statige pijpen klinken ons thans bij het uitgaan der kerk allerlei airtjes en walsjes tegen. En waartoe die lange, trillende, krullerige, altijd gelijke interludia? Of ware het misschien nog niet plegtiger en deftiger, wanneer het interludium geheel wegviel en het orgel met de gemeente een paar seconden zweeg? Ondertusschen, meesters trillers en krullen waren nog te verdragen, maar ons lijden is eerst regt begonnen, sedert in het vorige jaar een rondreizende musicus van onze kerkvoogden verlof vroeg om hier in de kerk een orgelconcert te geven. Dat voldeed bij uitstek. Wij hoorden eene bataille, waarbij wel is waar geen bloed, maar toch stroomen zweets van onzen poestertrapper vergoten werden, die nauwelijks wind genoeg maken konde voor het zwaar geschut en het roffelen ter trommen.

Wij hoorden het ook donderen, zoo natuurlijk, dat een eenvoudige boer het daaraan toeschreef, dat zijne melk zoo spoedig was verzuurd; ook hanengekraai en koekoeksgeroep, alles tot oneindige verbazing der toehoorders. Hier werd meesters kunst geheel in de schaduw gesteld. Hoe brandde zijn hart van begeerte, om ook zoo op het orgel te kunnen tooveren. "Ik vraag niet veel!", zeide meester, "maar dat donderen, die haan en die koekoek... Och toe, vriend, leer mij dat!" De organist was juist in

eene zeer goede luim en meester leerde van hem de begeerde kunststukken. Hoe verlangde de goede man naar den zondag! Nu eerst zoude men zien, wie hij was en wat er in hem zat. Zaterdagmiddags werd alles nog eens herhaald en zondags morgens, toen dominee den psalm aflas, trilde meester voor het orgel. Wij zongen uit Psalm CXXX. In den beginne ging alles naar ouder gewoonte. Toen wij nu gekomen waren tot:

Mijn ziel, vol angst en zorgen,
Wacht sterker op den Heer,
Dan wachters op den morgen,
toen dacht meester het schitterend oogenblik regt gekomen te zijn, en nauwelijks was dan ook het woord 'morgen' gezongen, of het interludium begon: Kukeleku, koekoek! - Koekoek, kukeleku! terwijl na den laatste regel: De morgen, ach, wanneer? een langdurige, vreeselijke donder het geheel besloot. "De morgen", zeide meester later, "bleef volgens den Psalmist lang uit, want de

wachters riepen gedurig: wanneer zal hij komen? - 't Was dus een betrokken lucht, dat kwam hier juist van pas!" De gemeente was opgetogen, meester zelf niet minder".

Maar dominee Van Duinen was beslist niet opgetogen. Hij vond die rare geluiden op het orgel be-

paald niet passen in een kerkdienst. "Is dat nu niet, om foei en ach te roepen, in het heiligdom des Heeren?"

Afscheid

Maar liefst 51 jaren bleef Schurer op zijn post. Hij was 71 jaar bij zijn afscheid in 1863. In zijn levensbeschrijving uit 1864 brengt hij onder andere naar voren dat in de loop van zijn diensttijd in Surhuisterveen op onderwijsgebied veel is verbeterd. Er schijnt toen ook al een pensioenregeling voor onderwijzers te hebben bestaan, want hierover werd het volgende geschreven: "Was de toestand vroeger voor bejaarde, of voor de dienst ongeschikt gewordenen onderwijzers zonder eigen middel van bestaan, zorgwekkend en bedroevend. Thans bij de nieuwe Wet, troostvol en bemoedigend, daar zij den ijverigen en getrouwen onderwijzer verzekert de dagen van rust, zonder gebrek te kunnen doorbrengen". Teunis Schurer schreef een vroom en weemoedig gedicht van 15 verzen naar aanleiding van het afscheid van zijn vader. Hierna volgen het eerste en laatste vers:

"Moe gewerkt en afgestreden,
Aan het einde van de baan;
Blijkt mijn oog in 't lang verleden
Vult zich met een weemoedstraan.

Verdoofd eens het licht, aan der hemelen trans,
En sluiten voor eeuwig mijn oogen;
Vertoon dan uw liefde, in den heerlijksten glans,
Genade bij U in den hoogten.
Daal vrij dan o donkere nacht!
eens ter neer
'k Wacht boven een eeuwige morgenstond weer.

Bartholomeus Jacobus Schurer bereikte een zeer hoge leeftijd. De oud-boppemaster stief in 1888 en was toen 96 jaar oud. Zijn vrouw Elizabeth Teunis Rinzema, afkomstig van Drogeham, was in 1855 al overleden. Het echtpaar ligt op het kerkhof bij de N.H. kerk in Surhuisterveen begraven. De teksten op de grafstenen zijn nog uitstekend te lezen en zoals u kunt zien kon er een duidelijke foto van worden gemaakt.

Gebruikte literatuur:

- Behalve het reeds genoemde, - J.J. Atsma "Ook ik droeg bij naar de mate mijner krachten", Surhuisterveen, 1992.
- A. Tjoelker "Surhuisterveen, een dorpsstudie", Surhuisterveen 1947.

Recente opname van de N.H. kerk te Surhuisterveen, waar de hoofdonderwijzer B.J. Schurer voorlezer en organist was. (Foto D.R. Wildeboer)

als gij mij kraaijen hoort / des morgens voor
het dagen / zoekt dan / o jeugd! aan God u biddend op te dragen;

meesters leer; want zoo gemaekt een kind tot waar geluk en eer.
Gaet vlijtig naar de School / en zoekt daer

Titelpagina van het "Haneboek", een leesboekje voor schoolkinderen uit de 18e eeuw. De tekst was geschreven in gotische letters. Het opschrift luidt:

"Als gij mij kraaijen hoort, des morgens voor het dagen, zoekt dan, o jeugd! aan God u biddend op te dragen; Gaet vlijtig naar de School en zoekt uw 's meesters leer; Want zoo geraekt een kind tot waar geluk en eer."

"Het boek met den haan" kwam rond 1845 in de scheerwinkel te Surhuisterveen ter sprake.

''Wordt ge kwaad meester?''

Van schoolmeesters te Surhuisterveen in de 19de eeuw

(deel II, tevens slot)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen,

Opname begin 20e eeuw van de o.l. school te Surhuisterveen. Personeel uit die tijd: Sipke van der Wal (hoofd), meester Ruurd Kunnen en de juffen Toltje Fokkinga en E. van Straten. Dit schoolgebouw is tot 1956 in gebruik geweest en toen vervangen door een nieuw onderkomen aan de B.J. Schurerweg. Het gebouw op de foto werd tot 1983 nog gebruikt door Machinefabriek Huber en Co en daarna afgebroken.

Dit artikel vertelt iets over de belevenissen van Frederikus Westerling en zijn zoon Thomas, die achtereenvolgens als hoofd en kwekeling in de tweede helft van de 19de eeuw waren verbonden aan de openbare lagere school te Surhuisterveen.

Fredericus Westerling

Op 35-jarige leeftijd werd hij in 1863 benoemd tot hoofd van de openbare school in Surhuisterveen, als opvolger van B.J. Schurer, over wie in het vorig artikel werd geschreven. Deze hoofdonderwijzer had met zijn werkgever, het gemeentebestuur van Achtkarspelen, niet bepaald een uitstekende relatie, zoals hierna zal worden verteld.

'Ja wis en bliksems'

In de notulen van de gemeenteraadsvergadering van Achtkarspelen, gehouden op 30 juli 1870, kunnen we lezen dat Westerling een woordenwisseling had met het raadslid B.J. Hulshoff, die later wethouder zou worden en ook in Surhuisterveen woonde. Het schoolhoofd had aan de raad verzocht om in de door hem bewoonde dienstwoning een stookplaats te laten aanbrengen in de oostelijke kamer, omdat er maar in één kamer kon worden gestookt. Ook wilde het hoofd graag nieuw behang in beide woonkamers. Volgens hem was dit 'shovel en geheel aan eind'. Het raadslid vervoegde zich op de avond van 4 mei 1870 ten huize van het echtpaar Westerling om de zaak te bespreken. Hierbij vielen harde woorden. Op een gegeven ogenblik snauwde Westerling aan Hulshoff toe, dat alles voor de helsdeuren moest worden weggehaald. Het raadsverslag meldt hierover het volgende: "Waarop ik hem vroeg, wordt ge kwaad meester? Ja wis en bliksems", zei hij. Waarop hij gestadig nog meer ongenoegen betoonde, zoodat de kamerdeur voor mij gesloten werd, welke ik weder opendoende en hij mij op buitengewonen kwaden toon toegrauwde: nu kan men hooren, ik word op zijn

Mecklenburgs geregeerd, ja op zijn mijnheer Sijtzama's. Waarop ik hem heb verzocht dit laatste maar niet in het openbaar te zeggen". De gemeenteraad besloot later het verzoek af te wijzen. Het behang kon in ieder geval nog wel een jaar mee.

Klachten

Uit de correspondentie van Westerling met het gemeentebestuur valt wel op dat hij zich niet thuis voelde in Surhuisterveen. In 1878 had hij zijn collega in Kooten voorgesteld om van betrekking te ruilen. Beide heren schreven een verzoek aan de gemeenteraad om van functie te wisselen. Maar al spoedig kwam er een adres van de inwoners van Kooten om dit niet toe te staan, omdat de Jong 'een degelijk onderwijzer' was en ze hem wilden houden. Ook om andere redenen ging de ruiling niet door. De beide collega's kregen bovendien nog ruzie en trokken hun verzoek in. Over de kwekeling Thomas Westerling, een zoon van het hoofd (waarover straks meer) waren er klachten van ouders over "het houden van dwaze vertellingen", zoals het sprookje "Sneeuwitje". Vader Westerling was beschuldigd "te hebben gezondigd tegen artikel 23 van de Onderwijswet, als hebbende door 't laten schrijven van een versje op Jezus' geboorte". De laatste zin uit de brief van het hoofd, waarin hij deze voorvallen schreef, was: "Als men een hond wil smijten, vindt men licht een steen".

De verdwenen matten en turven

Op 8 januari 1879 gebeurde iets in de school van Westerling dat veel stof zou doen opwaaien. Het was zo op het oog maar een heel simpel en onschuldig voorval, maar het had grote gevolgen. Wat er was gebeurd kunnen we lezen in het verslag van de vergadering van de gemeenteraad van Achtkarspelen, die op 1 maart 1878 werd gehouden. Burgemeester Witteveen was toen langdurig aan het woord en de leden van de raad zullen wel met gespitste oren heb-

ben geluisterd, want dit was wel iets bijzonders. Hierna kwam het verhaal van de burgemeester over het wegnemen van enige turven door de hoofdonderwijzer Westerling uit de voorraad van de school en wat daar allemaal aan vooraf was gegaan. Het is bekend dat in die tijd te Surhuisterveen matten werden gemaakt. Er was zelfs een mattenweversschool, waar jongens uit de heide het weven leerden, wat door de armoedigen werd betaald. Uiteraard was de achtergrond hiervan om meer werkgelegenheid te schepenen en zodoende de ondersteuning te beperken. De matten werden nat geweven van russchen en moesten daarna worden ge-

droogd. De zolder van een school was hiervoor een ideale plek. Er woonden dan ook verschillende mattenkooplieden in het dorp en twee handelaren hadden van wethouder Hulshoff toestemming gekregen om een aantal rollen matten op de schoolzolder te laten drogen. Westerling was hiervan op de hoogte gebracht. Zo nu en dan gingen de mattenhandelaren eens op de zolder kijken hoe het er met hun matten voorstond. Op zekere avond viel het hun op dat het raampje in de buitenmuur van de school openstond en de schooldeur niet op slot was. De mannen kregen hierdoor argwaan en hadden toen hun voorraad matten geteld. Ze ontdekten dat de

twee breedste rollen waren weggenomen. De dieven waren slim te werk gegaan door de lege plaatsen met de rest van de voorraad te verplaatsen en op te vullen. Op deze manier was het bijna niet te zien dat er matten misten. Na een paar dagen was hetzelfde gebeurd en waren er weer twee rollen verdwenen. De kooplieden gingen dit melden bij de burgemeester. Hierna werd afgesproken dat zij met de veldwachter van Asperen 's avonds en 's nachts op de schoolzolder zouden gaan waken om zo de dieven te pakken. Aldus gebeurde het en vele uren zaten de mannen daar op de mattendieven te wachten, maar die kwamen maar niet opdagen. Misschien hadden ze in de gaten gekregen dat er werd gwaakt. Maar er gebeurde na verloop van tijd toch wel iets. Op zekere avond merkte de veldwachter dat iemand de school binnenkwam, naar de turfkoer ging en er een paar turven uitpakte. Daarna sloeg de persoon de turven stuk, deed die in een oude theestoof en ging er mee de school uit. De veldwachter rende toen

snel achter de onbekende aan en pakte hem in de kraag. Maar wie was de vermeende dief? Dit bleek meester Westerling te zijn. Veldwachter van Asperen vroeg hem toen wat hij met die paar turven wilde doen. De hoofdonderwijzer vertelde hem toen dat hij, wanneer ze waren doorgebrand, deze wilden gebruiken om de volgende morgen er mee de schoolkachel aan te zetten. Van dit voorval werd door de veldwachter proces-verbaal opgemaakt. Via de burgemeester kwam dit stuk bij de officier van justitie terecht.

Schorsing

Het voorval werd behandeld in een vergadering van burgemeester en wethouders. Nu blijkt uit de stukken dat er meer aan de hand was met Westerling. Waar men hem precies van verdacht, wordt niet duidelijk. De wethouders J.B. Hulshoff en D.C. Iest waren van mening dat de turfdiefstal niet door de beugel kon en de hoofdonderwijzer zou moeten worden gestraft met een maand schorsing en verlies van tractement. Burgemeester Witteveen was hierop tegen en zei dat "het halen van enige turven uit de school op zichzelf moest worden beoordeeld, afgescheiden van de overige feiten, waarvan betrokkene wel verdacht werd gehouden". De schoolopziener Blom te Heerenveen had uiteraard ook met deze zaak bemoeienis en moest advies geven. Voordat hem dit door het gemeentebestuur werd gevraagd, reisde hij al naar Surhuisterveen om Westerling en de veldwachter van Asperen te horen. In zijn brief aan burgemeester en wethouders schreef hij later er bepaald op tegen te zijn om de hoofdonderwijzer te schorsen. Op 28 februari 1879 kwam de zaak opnieuw aan de orde in de vergadering van het college. Het zou voor de hand liggen dat betrokkene eerst zou zijn gehoord door de burgemeester of een wethouder over het voorval, maar later blijkt uit de stukken dat dit niet is gebeurd. Tijdens de vergadering bracht wethouder Hulshoff naar voren dat er sinds de eerste behandeling van de zaak niets was veranderd en hij van mening bleef

dat Westerling disciplinair behoorde te worden gestraft met schorsing voor een maand en verlies van tractement. Wethouder Iest was dit ook van oordeel en met twee stemmen voor en de stem van de burgemeester tegen werd besloten genoemde straf op te leggen.

Verweer

Westerling liet het er niet bij zitten en vocht terug. Hij nam een advocaat in de arm, schreef een verzoek aan de gemeenteraad om vernietiging van het besluit en ging in beroep bij gedeputeerde staten. Ook werd de minister van binnenlandse zaken ingelicht. Er kwam nu een stroom van brieven, rapporten e.d. los over de zaak Westerling. In het gemeentearchief van Achtkarspelen heeft dit uiteraard zijn sporen nagelaten. Er kwam onder andere een brief binnen van de overige hoofdonderwijzers in de gemeente Achtkarspelen, waarbij zij meedeelden dat ook door hun turf uit de voorraad van de school werd gebruikt om er mee de schoolkachel aan te zetten. Dit karwei was voorge-

schreven in de door het gemeentebestuur van schoolhoofden vastgestelde instructie. Het verzoek van Westerling aan de gemeenteraad om het besluit van burgemeester en wethouders te vernietigen had geen succes. Met de kleinste meerderheid van 5 tegen 4 stemmen werd besloten tot handhaving van het schorsingsbesluit. In het betreffende raadsbesluit kunnen we lezen dat de overweging was als volgt: "dat de daadzaak den hoofdonderwijzer Westerling te laste gelegd, in verband beschouwd met de tegen hem bestaande vermoedens, voldoende grond oplevert om bedoelde hoofdonderwijzer voor één maand in zijne betrekking te schorsen". Het lijkt er nu op dat de turfaffaire de druppel was die de emmer deed overlopen. Drie maanden later kwam er bericht van gedeputeerde staten over het ingestelde beroep en dit was zeker gunstig voor Westerling. Het gemeentebestuur werd gelast om alsnog het salaris over de schorsingsperiode te betalen en verder werd bepaald dat formeel de disciplinaire straf van schorsing niet had plaats gehad.

Voor de rechter

Op 17 mei 1879 was de dag gekomen dat Frederikus Westerling voor de rechtbank in Leeuwarden moest verschijnen i.v.m. de diefstal van turf. Alle overige hoofden van scholen in de gemeente Achtkarspelen waren daar onder andere aanwezig en legden ieder afzonderlijk een getuigenis af ten gunste van hun aangeklaagde collega. De uitspraak van het vonnis kwam 14 dagen later. Westerling werd toen vrijgesproken, omdat het "niet wettig en overtuigend was bewezen dat de beklagde in

dezen met arglist had gehandeld". Overigens lijkt het er op dat de hoofdonderwijzer niet helemaal zo onschuldig was, dan de burgemeester in de raadsvergadering had verteld. Op de rechtzitting verklaarde de veldwachter, dat toen hij Westerling bij de schooldeur staande hield, hij behalve de theestof ook een emmertje met ongeveer 15 turven bij zich had. Ook zou hij verward hebben gereageerd en hebben verteld dat zijn eigen turf nat was. Bovendien blijkt uit het vonnis dat de officier van justitie 45 dagen celstraf had geëist.

Achtergrond

We blijven nog wel zitten met de vraag, waarom al deze inspanningen om Westerling te straffen. Zoals eerder werd geschreven, waren er bepaalde zaken, waarvan hij werd verdacht. Het lijkt er op dat hij bij sommige personen niet bepaald in aanzien stond. Op de rechtzitting legde wethouder Hulshoff een verklaring af die een beeld gaf van de persoonlijke relatie tussen hem en het schoolhoofd. Hulshoff zei volgens het proces-verbaal van de zitting het volgende:

"Dat hij des Zondags 16 Februari (de dag na de turfdiefstal DRW) bij beklagde aan huis is geweest om dezen met zijn verjaardag te feliciteren en bij die gelegenheid, nadat over het voorvallene was gesproken, beklagde tegen hem gezegd had: "dieven wil je geen hand geven, maar mij wel", daarbij bedoelende dat getuige beklagde niet voor een dief zou houden. Waarna getuige aan beklagde een hand gegeven heeft. Dat zij steeds goede vrienden zijn geweest".

Wanneer we Hulshoff mogen geloven, valt het moeilijk te verklaren, waarom hij in de vergadering van burgemeester en wethouders met het voorstel kwam om Westerling te schorsen. Zoals eerder werd verteld, kreeg hij de andere wethouder mee, maar was de burgemeester er beslist op tegen. Misschien dat er politieke motieven mee hebben gespeeld.

Zoon Thomas Westerling

Deze jongeman ging verder in de voetsporen van zijn vader en wilde ook onderwijzer worden. Hij begon als kwekeling aan de school in Surhuisterveen. Voor zijn vorming vond schoolopziener van Blom het beter dat hij naar een andere school werd overgeplaatst en het oog viel op de school van Dijksterhuis in Augustinusga. In een brief, die de schoolopziener hierover schreef aan het schoolhoofd in dit dorp, komen we iets te weten over het gedrag van onze Thomas en dat was niet zo gunstig. "Niettegenstaande herhaalde ernstige vermaningen had de jonge man insubordinatie gepleegd en waren er zeer onbehoorlijke uitdrukkingen geweest tegen het overige personeel van de school in Surhuisterveen. Verder stond in deze brief, waarbij de schoolopziener een benoeming van Thomas tot kwekeling aan de school in Augustinusga, goedkeurde: "Ik hoop dat het U gelukt hem nog tot een ordente-

lijk jong mensch op te leiden. Bijzonder wensch ik U op het hart te drukken te zorgen dat hij geene herbergen bezoekt. Waarschijnlijk is dit bij hem de bron der ellende. Hem hierover vooraf goed te onderhouden, schijnt mij noodzakelijk. Van harte hoop ik dat zijne aanstelling in uw school voor zijne geachte ouders eenige verzachting van hun leed moge aanbrengen".

Maar het hoofd Dijksterhuis in Augustinusga zag de bui uit Surhuisterveen aankomen en schreef aan het gemeentebestuur, dat hij Thomas niet geschikt achtte voor een plaatsing aan zijn school. Als redenen werden hiervoor opgegeven: "Aangezien de menschen in dit dorp vaak wat hunne godsdienstige gevoelens betreft, zeer afkeerig zijn van alles wat naar spotterij gelijkt. Ook schijnt dat behalve ingezetenen van Surhuisterveen, sommigen in Augustinusga niet onbekend zijn met het voorgevallene aldaar en hebben mij verzocht Thomas Westerling niet als kwekeling aan te nemen. Het lijkt mij verstandiger dat hij bij zijn vader blijft". Waarschijnlijk had men in Augustinusga ook al gehoord van de "dwaze" vertellingen van sprookjes. Korte tijd later kreeg Thomas een tijdelijke benoeming op Terschelling en na ongeveer een half jaar kwam er een vacature aan de school in Harkema, waar hij werd aangesteld. In de aanbevelingsbrief van de schoolopziener aan burgemeester en wethouders kunnen we dan lezen, dat de volkrijke school in Harkema behoefte had aan een goede leerkracht en dat men een enkele onbezonnen daad op de leeftijd van Thomas Westerling niet al te euvel moest nemen. De laatste zin van de brief was: "In elk geval heeft hij thans door zijn vrijwillige verwijdering naar een eiland, daarvoor zwaar genoeg geboet". Misschien is Thomas toch nog een "ordentlijk jong mensch" geworden. Uit de inhoud van de brieven van schoolopziener van Blom valt wel op te maken dat hij voor vader en zoon Westerling een zekere sympathie koesterde.

Tot slot

Meester F. Westerling werd in 1892 gepensioneerd. Zijn opvolger was S. Geertsma van Nuis. Hierna kwamen nog onder andere J. van der Velde en S. van der Wal.

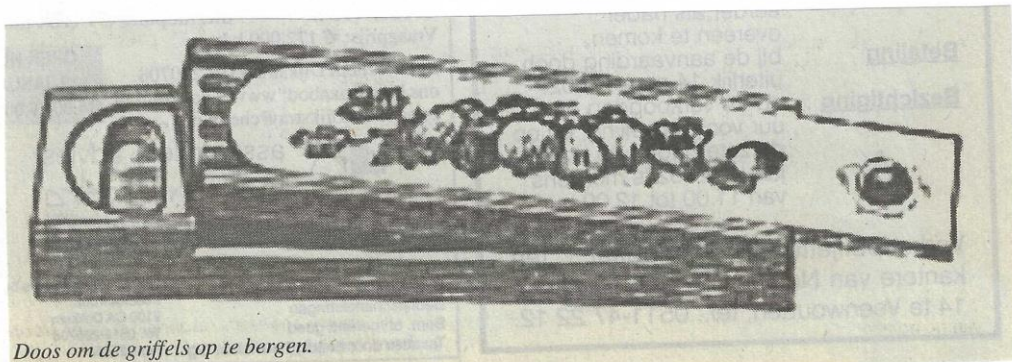
Op 9 december 1912 kwam er een einde aan het leven van Frederikus Westerling. Hij bereikte de leeftijd van 84 jaar. Volgens de overlijdensakte was hij geboren te Zuidbroek in de provincie Groningen en woonde op de sterfdatum te Friesch Stroobos.

Tot 1903 was er maar één lagere school in het dorp. In dit jaar werd er een Chr. school geopend met als hoofd J. Klokman.

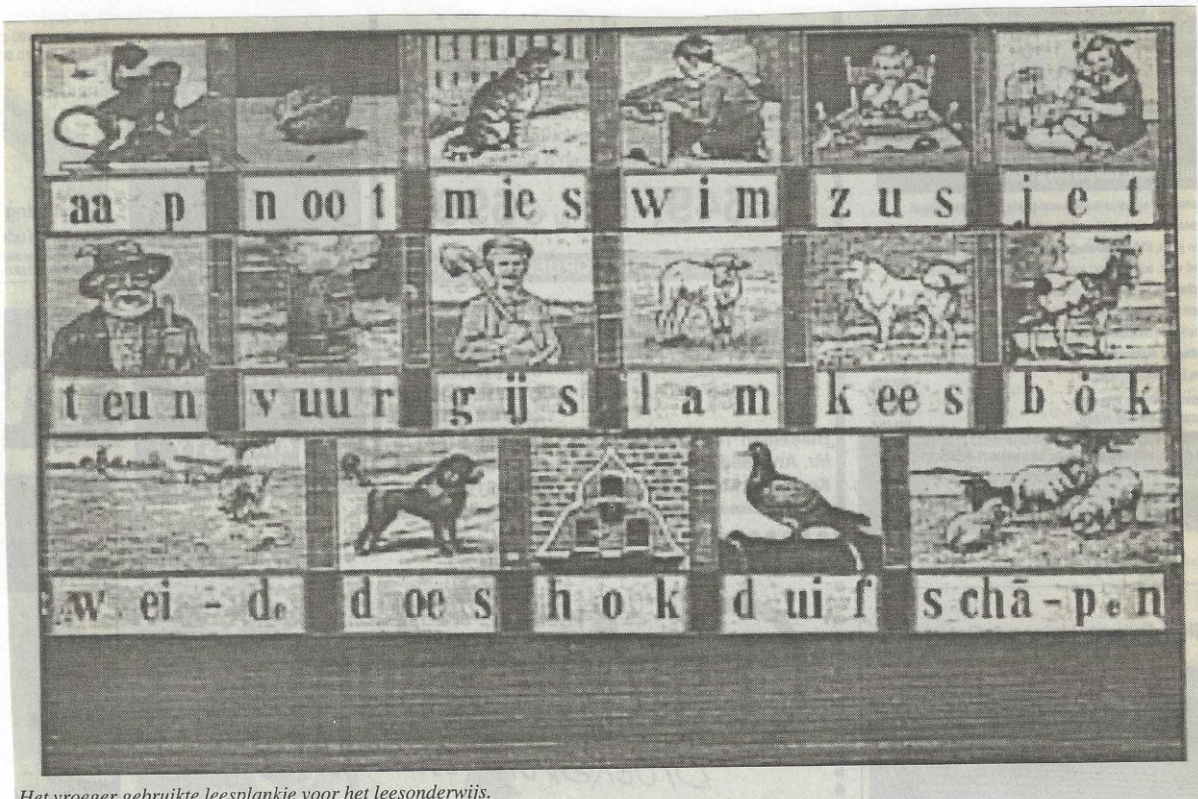
Bronnen/literatuur:

- gemeente-archief van Achtkarspelen
- "Surhuisterveen, een dorpsstudie" door A. Tjoelker

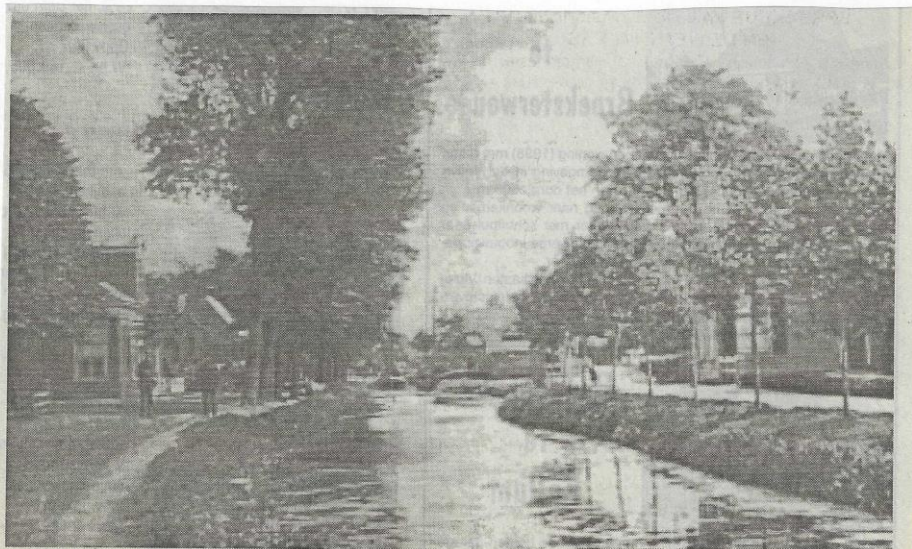
Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtkarspelen.

Doos om de griffels op te bergen.

Het vroeger gebruikte leesplankje voor het leesonderwijs.

De dorpsvaart te Surhuisterveen omstreeks 1900. Links het huis van het hoofd van de openbare lagere school.